

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут публічного управління
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

ГАВРАЧИНСЬКА Наталія Вікторівна

**Розвиток пенсійного забезпечення в
Україні/Development of pension provision in
Ukraine**

спеціальність: 281 - Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма - Державна служба

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ДСПУАзм-24
Н. В. Гаврачинська

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. П.
Кириленко, д.філ., доцент,
Дубровіна Надія

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ О. П. Кириленко

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Пенсійне забезпечення в сучасних умовах та організаційно-правове забезпечення функціонування пенсійної системи в Україні	6
1.1. Структура пенсійної системи України	6
1.2. Становлення, організаційно-правове забезпечення функціонування пенсійної системи в Україні	11
Висновки до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. Аналіз солідарної пенсійної системи в Україні	15
2.1. Специфіка пенсійного забезпечення в умовах трансформації економіки України	15
2.2. Пенсійне забезпечення окремих категорій громадян в Україні та практика недержавного пенсійного забезпечення	24
2.3. Застосування міжнародних договорів в сфері пенсійного забезпечення	28
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. Перспективи реформування пенсійного забезпечення в Україні	41
3.1. Система пенсійного забезпечення у зарубіжних країнах та шляхи використання кращих практик	41
3.2. Вдосконалення державного та недержавного пенсійного забезпечення в Україні	46
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

Вступ

На сьогодні однією із актуальних реформ в умовах соціально-економічних перетворень нашої держави є кардинальне проведення реформування пенсійної системи, що забезпечує сталий розвиток України, подолання чинників фінансової-економічної кризи країни та підвищення рівня соціального забезпечення громадян. Незважаючи на те, що вже було здійснено ряд важливих перетворень, нововведень, які забезпечують подальший розвиток пенсійної системи в цілому, однак започаткована пенсійна реформа зовсім не завершена: по-перше, сьогоднішня пенсія не спасає від бідності більшу частину пенсіонерів; по-друге, система була і залишається соціально несправедливою; по-третє, не виведено із тіні заробітки і доходи загалом; по-четверте, Пенсійний фонд України не може забезпечити самостійно із власних надходжень виплат у пенсій та допомоги, а постійно використовує дотації з Державного бюджету України. Частка пенсійних видатків у ВВП стрімко збільшується.

Є гостра потреба збалансувати дві системи такі як солідарну та накопичувальну системи пенсійного страхування, що вирівняє ризики. Накопичувальна система піддається фінансовим ризикам, але є незалежною від демографії, а солідарна – навпаки. А тому, для побудови ефективної, фінансово - спроможної пенсійної системи необхідно реформувати солідарну систему, чим швидше створити накопичувальну та забезпечити розвиток добровільного пенсійного забезпечення, встановити справедливі розміри пенсій зараз, і на майбутнє. Та особа, яка а чесно працює і сплачує внески із всієї заробленої зарплати все життя - має гарантовано отримувати достойну пенсію.

Також сьогодні нам диктує що для ефективного реформування пенсійної реформи було впровадження європейських стандартів функціонування органів Пенсійного фонду України. Так, відбулося впровадження єдиних стандартів якості обслуговування громадян, використовуються сучасні інформаційні і управлінських технології,

проводиться автоматичне призначення пенсії, що зробило надання послуг громадянам нашої держави зручними і ефективними. У працях багатьох науковців піднімалися питання реформування пенсійного забезпечення України, серед яких: Кириленко О.П., Кукурудза О.М., Лібанова Е.М., Малиняк Б.С., Насібова О.В., Савченко Н.Г., Толуб'як В.В., Чугунов І.Я. та інші. Проте, не враховуючи на велику кількість досліджень в даній сфері, все ж таки багато питань, зокрема, щодо виявлення проблем, які не дають розвиватись реформам пенсійного забезпечення України в сучасних умовах на тлі економічної та соціально-демографічної кризи, все одно залишаються недостатньо вивченими, а тому потребують подальших досліджень та застосування нових підходів у цій сфері науки.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів розвитку пенсійного забезпечення та розробки рекомендацій щодо шляхів його реформування. Відповідно до поставленої мети у дипломній роботі визначено такі завдання дослідження:

- дослідити сутність, структуру та організацію функціонування системи соціального захисту в Україні;
- обґрунтувати теоретичні та організаційно-правові засади функціонування пенсійної системи в Україні;
- охарактеризувати застосування міжнародних договорів у сфері пенсійного забезпечення;
- провести аналіз пенсійного забезпечення громадян у зарубіжних країнах;
- охарактеризувати перспективи реформування пенсійного забезпечення в Україні;
- розкрити вітчизняний досвід реалізації недержавного пенсійного забезпечення;
- запропонувати шляхи удосконалення соціального захисту населення в Україні.

Об'єктом дослідження є пенсійне забезпечення громадян в Україні .

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні та прикладні аспекти необхідності реформування системи пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження. В якості основного методу у процесі дослідження застосовано діалектико-системний підхід, згідно з яким усі процеси розглядаються й аналізуються у взаємозв'язку, взаємозалежності та розвитку. Для реалізації накреслених в роботі задач були використані наступні загальнонаукові методи: узагальнення та порівняння, індукції, систематизації, дедукції, методи статистичного аналізу і графічного представлення результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають матеріали річних статистичних звітів з офіційних електронних ресурсів Пенсійного фонду України, Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-дослідних установ і міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Елементи наукової новизни, виходячи з результатів дослідження, полягають у наступному:

- здійснено комплексний аналіз солідарної системи пенсійного забезпечення громадян в Україні;
- оцінено сучасний стан пенсійного забезпечення громадян, в тому числі міжнародних договорів у сфері пенсійного забезпечення на підставі якого визначено слабкі його сторони;
- запропоновано прогресивні напрями удосконалення сучасної системи пенсійного забезпечення громадян з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Практичне значення одержаних результатів. Дипломна робота має вказати на необхідність швидкого реформування діючої пенсійної системи в Україні з метою подолання бідності населення.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 55 сторінок, не враховуючи список використаних джерел.

У роботі наведено таблиць, 3 рисунки та 4 додатки. Список використаних джерел налічує 68 позиції.

У двох збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія ЗУНУ опубліковані результати роботи.

РОЗДІЛ 1

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

1.1. Структура пенсійної системи України

Згідно зі статтею 46 Конституції України «громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з не залежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [28]. Це право громадян гарантується загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням за рахунок сплачених страхових внесків громадян, підприємств, організацій і установ, а також інших джерел соціального забезпечення. Саме дана норма Конституції є на законодавчому рівні закладеною основою системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, частиною якого виступає пенсійне страхування.

9 липня 2003 року Верховною Радою України було прийнято базові закони з реформування пенсійного забезпечення в Україні – « Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування » (далі Закон) [22] та « Про недержавне пенсійне забезпечення » [24]. Вони набули чинності з 1 січня

2004 року, за винятком окремих статей, що визначені в прикінцевих положеннях.

Цими законодавчими актами визначені основні завдання і цілі реформування пенсійної системи в Україні:

- забезпечити належний рівень життя пенсіонерів
- розмір пенсії має на пряму залежати від величини трудового стажу і заробітку
- вжити всі заходи для забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи
- розробити заохочувальні заходи, які заохотять громадян до заощадження коштів на їх старість
- створити дієву, ефективну систему адміністративного управління пенсійним забезпеченням, в якій будуть брати участь представники держави, роботодавці і застраховані особи.

Пенсійна система матиме структуру з трьох рівнів. Структуру наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Структура пенсійної системи України*

Солідарна система (Ірівень)	Обов'язкова накопичувальна (ІІрівень)	Добровільна накопичувальна (ІІІрівень)
Всі працюючі люди фінансують пенсії поточним пенсіонерам, жодного накопичення коштів не відбувається	Роботодавці перераховуватимуть кошти із зарплат працівників на індивідуальні пенсійні рахунки. Ці кошти зростатимуть завдяки інвестиційному прибутку.	Приватні особи та / чи компанії роблять добровільні внески на індивідуальні пенсійні рахунки учасника в НПФ. Кошти учасника зростатимуть завдяки інвестиційному прибутку.
Суб'єкти: Пенсійний фонд України. Джерела формування пенсійних виплат:	Суб'єкти: накопичувальний фонд/Недержавні пенсійні фонди	Суб'єкти: недержавні пенсійні фонди. Джерела формування пенсійних виплат:

- ЄСВ(22%), Збори до ПФУ Дотації з Держбюджету	Джерела формування пенсійних виплат: - обов'язкові пенсійні внески (2-7% від заробітної плати) - інвестиційний дохід	- індивідуальні та / або корпоративні внески - інвестиційний дохід
---	--	---

* Складено автором на основі [57].

«Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених пенсійним законодавством» [57].

«Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом» [57].

«Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення» [57].

Солідарна і накопичувальна системи утворюють систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Накопичувальна і добровільна-систему накопичувального пенсійного забезпечення. Законом передбачено, що громадяни України можуть бути одночасно учасниками та отримувати пенсійні виплати з трьох систем пенсійного забезпечення в Україні. Законами України, що регулюють питання пенсійного забезпечення встановлюється порядок отримання пенсійних виплат, обов'язковість або

обмеження щодо участі громадян у певних рівнях системи пенсійного забезпечення в Україні.

Толуб'як В. зазначив: «Система пенсійного забезпечення законодавчо складається з трьох рівнів, то відповідно слід вважати, на наш погляд, що у ній можна виділити три типи фінансового механізму, які мають деякі спільні риси і діють на виконання єдиної мети - формування фінансових ресурсів для виплати пенсій» [61].

За своєю соціальною та економічною природою зазначені складові системи мають суттєві відмінності, але їх поєднання в межах єдиного державного обов'язкового пенсійного механізму передбачає наявність певних загальних принципів, яким вони підпорядковані. «Ці принципи визначено статтею 7 Закону України, саме:

- законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- обов'язкове страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору та інших підставах, передбачених законодавством, а також осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності;
- право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового пенсійного страхування осіб, які відповідно до Закону не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню;
- зацікавленість кожної працездатної особи у власному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію;
- рівноправність застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат і виконання обов'язків зі сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- диференціація розмірів пенсій залежно від тривалості страхового стажу та розміру заробітної плати (доходу);
- солідарність і субсидування в солідарній системі;
- фінансування видатків на виплату пенсій, надання соціальних послуг за рахунок страхових внесків, бюджетних коштів і коштів цільових фондів;

- спрямування частини страхових внесків до Накопичувального фонду для оплати договорів страхування довічної пенсії та одноразової виплати залежно від розмірів накопичень застрахованої особи з урахуванням інвестиційного доходу;
- державні гарантії реалізації застрахованими особами своїх прав, передбачених Законом "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування";
- організації управління Пенсійним фондом на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави і на засадах гласності, прозорості та доступності його діяльності;
- обов'язковості фінансування за рахунок коштів Пенсійного фонду витрат, пов'язаних з виплатою пенсій і наданням соціальних послуг, в обсягах, передбачених Законом;
- цільове й ефективне використання коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- відповідальність суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за порушення норм Закону, а також за невиконання або неналежне виконання покладених на них обов'язків».

Українська вчена О. М. Соломка зазначила: «Пенсійне забезпечення – це системи інститутів (правил і організацій) та механізмів їх взаємодії, що акумулюють кошти через розподільчий (оподаткування) та нагромаджувальний (страхування) канали, амортизують наслідки соціальних ризиків, що прогнозуються (зміна матеріального стану працюючих та інших категорій громадян внаслідок настання старості, інвалідності, втрати годувальника) у відповідності до визначених соціальних технологій та національних правил, які мінімізують наслідки зміни матеріального становища» [60].

Так, як базові закони набули чинності з 2004 року, проте, на сьогодні на повну силу працює солідарна система та частково добровільна. Накопичувальна система (II рівень) так і не запрацювала, а буде запроваджена лише за певних умов, визначених Законом "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [22].

Враховуючи наведене вище, приходимо до висновку, що на сьогодні в Україні весь тягар пенсійного забезпечення припадає на солідарну систему. Багаторівнева система так і не реалізована. Порівняно мізерна частка добровільного страхування не впливає на очікувані результати, на які розраховували законодавці, започатковуючи реформу пенсійної системи.

1.2. Становлення, організаційно-правове забезпечення функціонування пенсійної системи в Україні

Ще з давніх-давен питання соціального захисту було дуже важливим для громадян. Так, як з роками людина старіє та не може так працювати, як в молодому віці, або взагалі втрачає працездатність через хворобу, то в неї виникає необхідність до отримання соціальних виплат для забезпечення її умов проживання.

В своїй праці Ройк В. Д. зазначає: «Так, соціальне пенсійне страхування трактується як економічні відносини суб'єктів трудових відносин (працівників і роботодавців) з приводу компенсації наслідків соціальних ризиків, котрі призводять до повної або часткової втрати заробітку (старість, втрата годувальника й інвалідність) і спричиняють зміни матеріального становища і пов'язаного з цим соціального статусу працівників і їх сімей»[56].

Історія виникнення пенсійного забезпечення бере свій початок зXVI століття з Англії. Як системи пенсійного забезпечення колись не було, а таким захистом літніх людей та осіб з інвалідністю займались члени сім'ї, церква, цех, селянська громада, чернечий орден, тощо. Лише у другій половині XIX ст. цим питанням поступово починає займатися держава, впровадивши законодавство, яке регулювало пенсійне забезпечення громадян.

Німецький канцлер Отто фон Бісмарк є засновником системи державного соціального забезпечення. Ним були запроваджені закони про страхування на

випадок інвалідності, про медичне страхування, про страхування на випадок нещасного випадку та пенсію по віку.

З кожним роком, від часів СРСР до сьогодні проводиться вдосконалення законодавства про пенсійне забезпечення громадян, яке б надавало можливість забезпечити гідний рівень життя осіб похилого віку. З прийняттям чергових законодавчих актів розширювалось коло осіб, які мали право на пенсійне забезпечення. З 1954 року по 1963 рік пенсійне забезпечення стосувалось робітників і службовців, з 1964 року почало розповсюджуватись і на працівників колгоспів, що виправило соціальну несправедливість стосовно цієї категорії осіб.

Періоду протягом 1992 по 2003 рр. можна охарактеризувати як зрівняльним в розмірах призначених пенсій, хоча і був запроваджений соціальний принцип. Так, як більша половина пенсіонерів від загальної чисельності отримувала встановлений мінімальний розмір пенсії і лише незначна частина - максимальний. Якщо розмір пенсії від стажу і заробітку виходив більший за максимальний розмір, то він все одно підлягав обмеженню. Страховий принцип полягав в тому, що до трудового стажу зараховувались періоди роботи, на яких особи підлягали соціальному страхуванню.

В зв'язку із такою ситуацією поставало гостре питання в реформуванні діючої пенсійної системи. Так, з початком 2004 року відбулися суттєві зміни в пенсійному законодавстві. Що дало можливість особам отримувати пенсію в розмірах, які були обчислені виходячи із їх показників стажу і заробітку. Крім того, вперше було введено поняття страхового стажу, як не просто тривалість трудової діяльності, а як період протягом якого сплачено мінімальний страховий внесок.

На цьому реформування пенсійної системи не зупинилось. І наступні роки також знаменуються рядом нововведень. Приймалось ряд нормативних актів щодо визначення права на пенсії, порядку її обчислення та перерахунку. Мінімальні пенсійні стандарти було встановлено на рівні прожиткового мінімум для осіб, які втратили працездатність, припинено призначення

соціальних пенсій особам, які не мають необхідного страхового стажу. Проте, певні економічні та демографічні факти, які склалися в певні роки відбивалися на змісті прийнятих норм закону. Детальну історію розвитку пенсійного забезпечення наведено в додатку А.

Враховуючи історичні аспекти розвитку та вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні приходимо до висновку, що впродовж багатьох років проводяться всі необхідні заходи для реформування солідарної системи пенсійного страхування, при цьому і надалі залишається рівень пенсійного забезпечення низьким.

Таким чином, пенсійне забезпечення громадян України з початку 2004 року зазнало кардинальних змін в сторону покращення його якості, про що свідчить велика кількість прийнятих пенсійних законодавчих актів. Розміри пенсій наших співвітчизників не стоять на місці, а кожного року підлягають перерахунку, в зв'язку із змінами соціальних стандартів.

Висновки до розділу 1

Питання пенсійного забезпечення громадян було і є актуальним для всіх верст населення. Воно торкається не лише літніх осіб, але практично всіх вікових груп населення.

Історія пенсійного забезпечення нараховує кілька століть. Корені про пенсійне забезпечення ведуть нас в часи СРСР, тобто лише з 1929 р. старість віднесено до сфери соціального страхування. З прийняттям пенсійних законів в 1956, 1964 роках узаконились відносини в сфері пенсійного забезпечення. З кожним новим законодавчим актом законодавці покращували умови пенсійного забезпечення громадян. Однак, як показує історія і досвід міжнародних країн система пенсійного забезпечення потребувала кардинального реформування. Початком такого реформування припадає на 2004 рік, коли започатковано три рівневу систему пенсійного страхування.

Реформування пенсійної системи на засадах пенсійного страхування відповідає нормам ст. 46 Конституції України; Указу Президента України "Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні" Основам законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; положенням Концепції соціального забезпечення населення України та являється складовою економічних реформ у країні, логічним продовженням та також послідовною реалізацією раніше прийнятих рішень.

Структура української пенсійної системи визначено ст. 2 Закону України [22], яка складається з трьох рівнів, а також окремих пенсійних програм.

В даний час багато людей не доживає до пенсійного віку, падає народжуваність, кількість працюючих дуже низька, виникає необхідність впровадження другого рівня пенсійної системи. Таким чином, пенсійне забезпечення може врятувати запровадження накопичувальної пенсійної системи, яке в свою чергу знизить корупційні ризики, ризики монополізації та підвищить захист пенсійних накопичень людей і в цілому забезпечить цілісний розвиток всіх трьох рівнів пенсійної системи України.

Ефективність вирішення існуючих проблем у сфері пенсійного забезпечення шляхом дворівневої пенсійної системи підтверджується і світовим досвідом.

Головним критерієм ефективності системи пенсійного страхування має стати постійне зростання рівня добробуту працездатних громадян через збільшення розмірів пенсійних виплат, забезпечення їх на рівні соціальних стандартів, задоволення життєвих потреб у непрацездатному віці, диференціації залежно від трудового внеску, забезпечення стимулювання до продуктивної праці.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СОЛІДАРНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

2.1. Специфіка пенсійного забезпечення в умовах трансформації економіки України.

Пенсійне забезпечення громадян України на сьогодні представлено першим рівнем - солідарною системою пенсійного страхування.

О.П. Кириленко зазначає: «Пенсійні виплати покликані забезпечити громадянам задоволення необхідних життєвих потреб» [55]. Пенсії є основним джерелом існування і мають бути не нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Законом (ст. 1) визначено, «що пенсія - це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим законом» [22].

Професор А. К. Соловйов дає таке визначення: «Пенсія – це спеціальна форма грошової виплати громадянам, котра має адекватно компенсувати розмір зарплати або іншого регулярного доходу від трудової або іншої суспільно корисної діяльності, котрі були втрачені з причин настання у них встановленого законом віку (старості), інвалідності, втрати годувальника або на інших підставах, також передбачених законодавством [59].

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» надає вичерпний перелік осіб, які мають право на призначення пенсії із солідарної системи, а саме :

- громадяни України, які є застрахованими особами та досягли встановленого віку або яких визнано особами з інвалідністю, які мають необхідний для призначення даного виду пенсії та в разі смерті цих осіб – члени їх сімей, які були на утриманні, діти;

- інші особи, яким пенсію було призначено згідно Закону України «Про пенсійне забезпечення», крім осіб, яким були призначені соціальні пенсії.

Згідно із Законом призначається пенсія за віком, по інвалідності та, звичайно, пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Особам може бути призначена лише одна за їх вибором пенсія. Статтею 11 цього Закону визначено перелік осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню і які можуть претендувати на призначення пенсії із солідарної системи. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах денної форми навчання з 01.01.2004 року не належать до осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, а тому період навчання, починаючи з 01.01.2004 не зараховується до страхового стажу. Проте, вихід є для даної категорії. Вони можуть бути учасниками добровільної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Тобто, студенти можуть заключити договір про добровільну участь та сплачувати встановлений законом мінімальний страховий внесок, що і буде підставою для зарахування періоду навчання до страхового стажу при призначенні в майбутньому їм пенсії.

Розмір пенсії залежить від двох складових, таких: як тривалість страхового стажу та розміру заробітної плати. Порядок та умови призначення пенсії наведено в додатку Б.

В зв'язку із тим, що право на пенсію із солідарної системи напряду стало залежати від тривалості страхового стажу, то з кожним роком спостерігається тенденція зменшення кількості осіб, які набувають право на призначення пенсії в органах Пенсійного фонду за рахунок коштів із солідарної системи пенсійного забезпечення.

З проведеного аналізу одержувачів пенсій за їх видами вбачається, що з підвищенням пенсійного віку та встановлення вимог до стажу з кожним роком кількість одержувачів таких пенсій як за віком, в разі втрати годувальника, вислуги років, соціальних значно зменшується, а по інвалідності відповідно збільшується. Їх динаміку відображено в таблиці 2.1 і рисунку 2.1

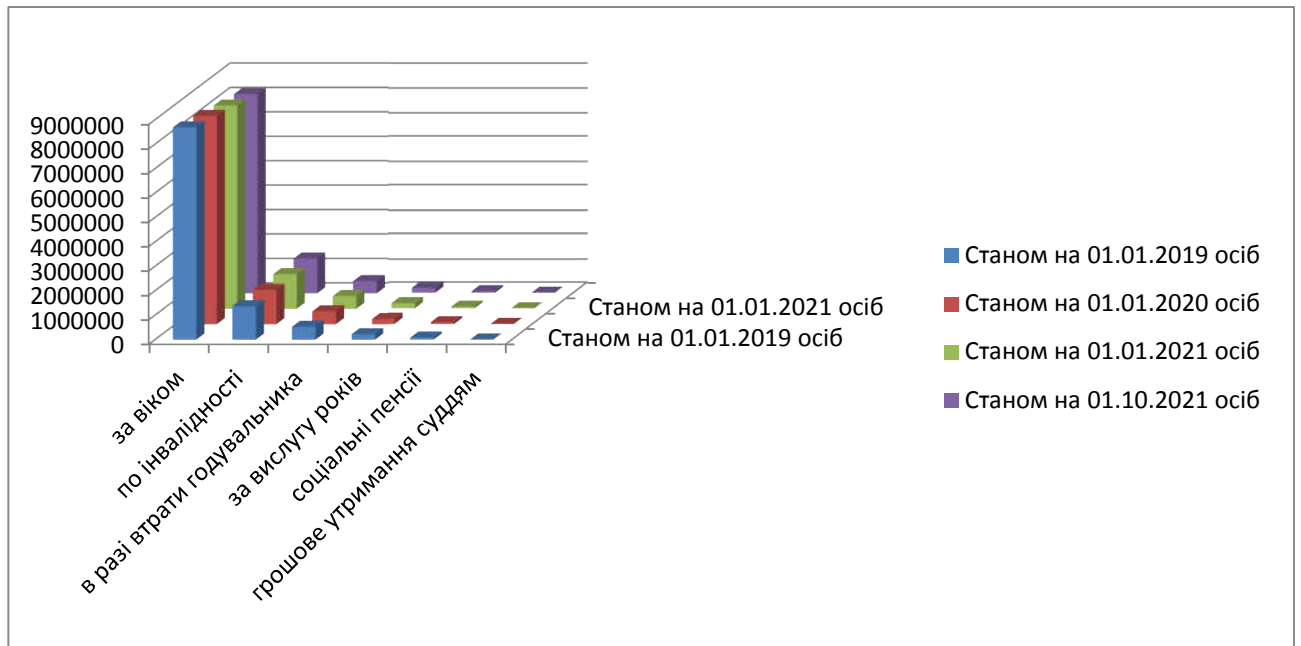
Таблиця 2.1

Чисельність одержувачів пенсій по Україні за видами пенсій*

Вид пенсії	Чисельність осіб станом на 01.01.2019	Чисельність осіб станом на 01.01.2020 осіб	Чисельність осіб станом на 01.01.2021 осіб	Станом на 01.10.2021 осіб	Відхилення(+,-) станом на 01.10.2021 і 01.01.2019
за віком	8693013	8534558	8330485	8166124	-526889
по інвалідності	1370249	1405704	1426553	1434674	64425
в разі втрати годувальника	536132	539097	531849	514125	-22007
за вислугу років	229732	220594	214304	208956	-20776
соціальні пенсії	84027	77632	72843	69541	-14486
грошове утримання суддям	3294	3378	3538	3604	310

* Складено автором на основі [36].

Закон України [22] визначає також і механізм перерахунку пенсій, який визначено ст. 42 Закону. Метою оптимізації функцій органів Пенсійного фонду та для зменшення звернень осіб до органів Пенсійного фонду було внесено зміни до Закону. Даними змінами передбачено що щороку з 1 квітня без звернення особи проведення перерахунку пенсії тим особам, які на цю дату, в місяці якому здійснюється перерахунок, набули право на проведення такого перерахунку. Цей перерахунок пенсії не проводиться особам, які одержують пенсію за вислугу років і ще не досягли пенсійного віку.

Рис. 2.1. Чисельність одержувачів пенсій по Україні за видами пенсій*

* Складено автором на основі [36].

Перелік документів, які необхідні для призначення пенсії передбачено в Порядку подання та оформлення документів необхідних для призначення (перерахунку пенсії відповідно до норм Закону [22].

Звертатись за призначенням (перерахунком) пенсії особа має особисто або автоматично (без звернення особи) через веб-портал Пенсійного фонду України до будь - якого органу Пенсійного фонду незалежно від місця проживання. Це тепер дозволяється, оскільки Пенсійний фонд запровадив нові стандарти обслуговування громадян. Якщо в особи відсутній необхідний страховий стаж для призначення пенсії, то відповідний орган Пенсійного фонду повідомить про це особу особисто або за допомогою особистого електронного кабінету на веб-порталі Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд розглядає документи на їх відповідність і не пізніше ніж через 10 днів виносить рішення про призначення (перерахунок) чи відмову в призначенні пенсії. Особа впродовж 3 місяців має право подати відсутні документи, які дають право на пенсію чи впливають на її розмір. Працівники

Пенсійного фонду проводять попередню експертну оцінку документів, поданих для призначення пенсії і в разі необхідності мають право перевіряти їх достовірність видачі.

Якщо з певних причин пенсіонер, не отримував пенсію, але вона йому належала, то після подання підтверджуючих документів проводиться виплата цієї пенсії за час неотримання пенсії, але не більше ніж за три роки до того дня, коли особа звернулася із заявою про продовження виплати пенсії. Частина пенсії в річному розмірі виплачується одноразово, а решту суми частинами.

Пенсіонерам пенсія може виплачуватись за довіреністю. Проте, кожного року дана особа, яка видала довіреність має проходити ідентифікацію в органах Пенсійного фонду. З призначеної пенсії можуть проводитись стягнення. Розмір таких стягнень не повинен перевищувати 20% пенсії.

Особи, які засудженні до позбавлення волі не позбуваються права на пенсію. Пенсія їм призначається, але виплата здійснюється їм в розмірі 25% призначеної пенсії, решту розміру пенсії - в сумі 75% перераховується на рахунок установи, де особа відбуває покарання. За аналогічними нормами здійснюється виплата пенсії особам, що знаходяться на повному державному утриманні в будинках – інтернатах чи інших закладах, де є таке утримання особи.

Пенсія призначається довічно, чи на період втрати працездатності, однак за рішення органу Пенсійного фонду може бути припинена. Підстави припинення виплати пенсії чітко визначені законом, наприклад якщо пенсія призначена на підставі фіктивних документів, в зв'язку із виїздом особи за кордон на постійне місце проживання, в разі смерті пенсіонера, коли особа протягом пів року не отримує пенсію та інших випадках.

За рішенням територіального органу Пенсійного фонду може поновлюватись виплата пенсії. І таке поновлення здійснюється протягом 10 днів за наявності умов для відновлення виплати і лише після з'ясування всіх обставин. Тим особам, яким призначено пенсію видаються пенсійні

посвідчення. Видача їх проводиться безкоштовно і видаються вони відповідного взірця.

Якщо пенсіонер виїжджає на постійне місце проживання за кордоном, виплата йому пенсії в Україні припиняється. Крім того, на підставі його заяви, може бути проведена виплата пенсії за 6 місяців наперед. За кордоном може виплачуватись пенсія в тому випадку, коли це передбачено міжнародним договором.

В разі смерті пенсіонера виплата пенсії припиняється. Якщо пенсію не було виплачено пенсіонеру, то недоотримана пенсія виплачується членам його сім'ї, які жили разом з ним до дня його смерті, або включається до складу спадщини. У разі, коли особа яка одержує пенсію помирає, то тій особі, яка згідно поданих документів здійснила поховання померлого пенсіонера виплачується допомога на поховання в розмірі двох пенсій, які виплачувались покійному.

Низький рівень пенсійного забезпечення громадян зумовлений рядом факторів, одним із яких є старіння української нації. Народжуваність в Україні дуже низька, а смертність – висока, особливо серед чоловіків. Кожна друга українська сім'я обмежується народженням однієї дитини. Не малу роль також відіграє недосконалість медичної реформи, а також наслідки пандемії COVID-19.

Другим фактором є несприятлива економічна ситуація в країні. Протягом останніх декілька років наша економіка не зростала взагалі; за останні 20 років темпи росту становили в середньому лише 2% на рік; відбувалося постійне скорочення чисельності працівників, не створювалися нові робочі місця для молодих та кваліфікованих фахівців [50]. Як результат, молодь шукає кращих умов для праці і життя в інших країнах світу. На додаток до наявних основних структурних макроекономічних та політичних проблем, наявність різкого економічного спаду (скоротилось ВВП) був спричинений банківською кризою 2014-2016 років та, звичайно, воєнними діями на сході України, що вже тривають 7 років.

Третім фактором є рівень виплати легальної заробітної плати. Більша частина працюючих одержує заробітну плату "в конвертах", внаслідок розповсюдженої тінізації оплати праці, незаконних дій роботодавців, недостатнього рівня свідомості більшості працівників. За встановленими даними Державної служби статистики України за 9 місяців 2020 року 3,3 млн. чол., або кожен четвертий працівник на роботі офіційно не оформлений. Найбільший відсоток таких працівників налічує сільське господарство (45,2%), торгівля (15,7%), на будівництві (16,8%), промисловість (5,5%) [63].

Як наслідок, в Україні є мала чисельність працездатного населення, яке зі своєї заробітної плати сплачує страхові внески, що наповнюють бюджет Пенсійного фонду України, з якого проводиться виплата пенсій. Можна зробити висновок, що на сьогодні кількість працюючого працездатного населення менша від кількості пенсіонерів, тобто кількість платників внесків (працівників) недостатня для бездефіцитного фінансування пенсій за рахунок ЄСВ у розмірі 22% фонду оплати праці, що призводить до значного постійного дефіциту. Для того, щоб ті особи, які працюють, могли забезпечити гідні пенсії людям поважного віку, їх чисельність має бути хоча б удвічі більше або їх заробітна плата - у два рази більшою, з якої проводиться сплата страхових внесків [63]. Як відомо, бюджет Пенсійного фонду формується не тільки за рахунок страхових внесків, а й за рахунок дотацій з Державного бюджету України, який в свою чергу наповнюється також за рахунок податків. Проте, значна частина роботодавців та працюючих всілякими способами ухиляються не лише від сплати страхових внесків, а й від сплати податків. У зв'язку з цим відбувається підриив збалансованості Пенсійного фонду. Якщо б всі особи працездатного віку добросовісно сплачували страхові внески і податки, то і рівень пенсійного забезпечення міг бути значно вищим.

За даними Державної податкової служби України на 01.01.2021 р. на обліку перебувало 2467,5 тис. платників ЄСВ (єдиного соціального внеску), що на 42,4 тис. більше порівняно з показниками на 01.01.2020 р. [40]. У 2020

році було працевлаштовано на 101,5 тис. осіб менше за звільнених, а саме: працевлаштовано 3963,3 тис. осіб, припинили трудові відносини 4064,80 тис. осіб [40].

На 01.01.2021 р. на обліку в органах Пенсійного фонду України перебувало 11131,0 тис. пенсіонерів, що на 203,8 тис. осіб менше порівняно з попереднім роком. За цей же час середній розмір пенсії зріс на 424,53 грн., (або на 13,8%) [40]. Кожного року проводиться підвищення пенсійних виплат, яке пов'язане зі зміною розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, осучасненням середньої заробітної плати по Україні, яка використовується для призначення пенсії. Однак, для кожної людини це не значне підвищення, а видатки на виплату пенсії в цілому по Україні значно зростають. Так, видатки на пенсійні виплати у 2020 р. становили 466,9 млрд. грн.

Ще одним пагубним фактором для діючої пенсійної системи є фінансування великих розмірів пенсій за "спеціальними законами", це - виплати пенсій суддям, прокурорам, чиновникам, у яких розмір пенсійного забезпечення у десятки разів вищий. Фінансування таких пенсій мало б здійснюватись професійними, корпоративними фондами. Однак, зрушень в даному напрямку немає вже впродовж 17 років - від того часу, коли набрав чинність Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" [22]. Саме статистичні дані про чисельність пенсіонерів та їх середні розміри пенсій у розрізі регіонів за 2021 р. порівняно з 2020 р. наведено у таблиці 2.2.

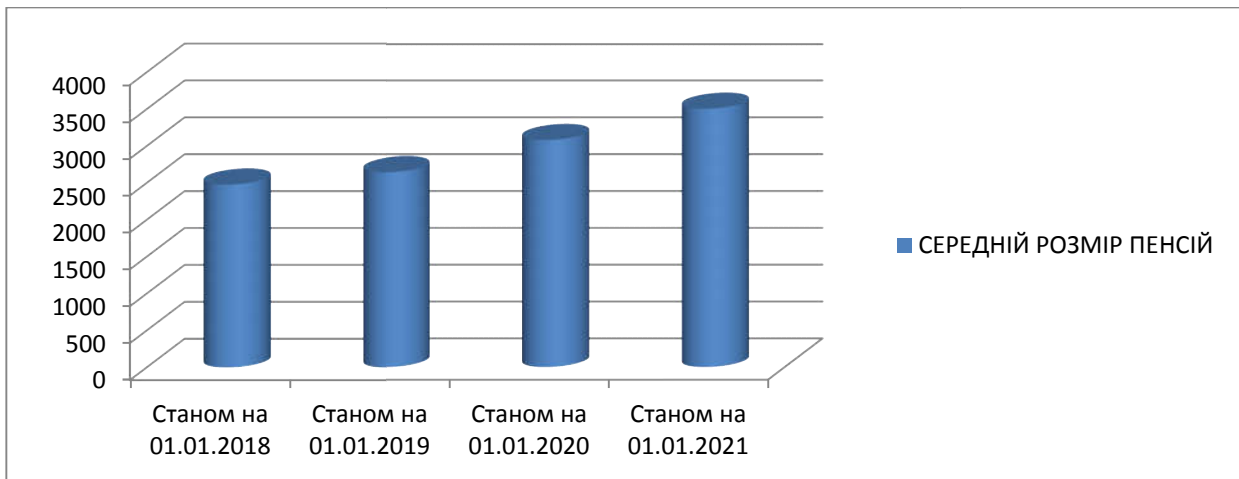
Середній розмір пенсії по Україні станом на 01.01.2018 становить 2479,15 грн., на 01.01.2019 – 2645,66 грн., на 01.01.2020 – 3082,98 грн., на 01.01.2021 – 3507,51 грн. Динаміка росту середнього розміру пенсії наведено в рисунку 2.2.

Таблиця 2.2.

**Дані про чисельність пенсіонерів та середні розміри пенсійних виплат
у розрізі регіонів за 2020-2021 рр. по Україні ***

№ з/п	РОЗДІЛ 2. Назва регіону	Чисельність пенсіонерів, осіб			Середній розмір пенсійних виплат, грн.		
		Станом на 01.01.20	Станом на 01.01.21	Відхилення (+,-)	Станом на 01.01.20	Станом на 01.01.21	Відхилення (+,-)
1	Вінницька	460902	451371	-9531	2596,33	2992,37	396,04
2	Волинська	265100	260734	-4366	2604,23	2968,49	364,26
3	Дніпропетровська	944617	923763	-20854	3485,38	3954,76	469,38
4	Донецька	826362	811591	-14771	4003,06	4516,53	513,47
5	Житомирська	375384	368852	-6532	2701,12	3078,58	377,46
6	Закарпатська	269730	263537	-6193	2463,11	2814,54	351,43
7	Запорізька	532127	521167	-10960	3254,03	3696,10	442,07
8	Івано-Франківська	350354	343970	-6384	2645,20	3032,47	387,27
9	Київська	554965	548005	-6960	3142,60	3563,10	420,50
10	Кіровоградська	273560	266567	-6993	2729,57	3135,94	406,37
11	Луганська	346305	341681	-4624	3712,03	4201,57	489,54
12	Львівська	684341	673856	-10485	2808,27	3199,25	390,98
13	Миколаївська	311637	304749	-6888	2872,28	3276,42	404,14
14	Одеська	599773	587297	-12476	2938,58	3343,29	404,71
15	Полтавська	430613	423370	-7243	3016,31	3439,13	422,82
16	Рівненська	293824	289070	-4754	2584,98	2944,48	359,50
17	Сумська	331318	324475	-6843	2781,42	3191,43	410,01
18	Тернопільська	284098	278511	-5587	2384,03	2753,72	369,69
19	Харківська	788664	773613	-15051	3131,07	3561,89	430,82
20	Херсонська	283074	275691	-7383	2645,69	30225,95	380,26
21	Хмельницька	402794	397912	-4882	2603,26	2968,45	365,19
22	Черкаська	406835	403375	-3460	2749,88	3139,28	389,40
23	Чернівецька	220116	214270	-5846	2457,90	2828,32	370,42
24	Чернігівська	328245	320601	-7644	2764,28	3175,46	411,18
25	м. Київ	769992	762926	-7066	4251,86	4769,60	517,74
РОЗДІЛ	Разом	11334730	11130954	-203776	3082,98	3507,51	424,53

* Складено автором на основі [3].

Рис. 2.2. Динаміка середнього розміру пенсій в Україні

* Складено автором на основі [40].

Розглянувши принципи нарахування пенсії із солідарної системи можна зробити висновок, що пенсійні виплати сьогодні забезпечують той мінімум особи, який необхідний для життя. Проте, пенсійна система має забезпечувати достойну старість, як у більшості зарубіжних країнах.

2.2. Пенсійне забезпечення окремих категорій громадян в Україні та практика не державного пенсійного забезпечення.

На сьогодні кожному працівникові, який працює на роботах, де є наявний негативний вплив шкідливих виробничих факторів на його здоров'я держава гарантує право на пільгове пенсійне забезпечення. Певною особливістю пільгових пенсій є зменшення віку виходу на пенсію. Отже, чим більший ступінь шкідливості чи важкості умов праці, де зайнятий працівник, тим нижчий вік виходу на пенсію та відповідно, менші вимоги до стажу, який необхідний для призначення пенсії. Законом передбачається, що пенсійне забезпечення цих осіб має здійснюватися через професійні та корпоративні фонди, які мають бути створені за окремим законодавчим актом.

Професійні та корпоративні пенсійні фонди, будуть функціонувати відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Підприємства, установи та організації, де працюють категорії осіб, які мають право на пільгові пенсії, зобов'язані будуть відповідно до окремо прийнятого закону створити професійні чи корпоративні пенсійні фонди. До створення таких фондів пенсії даній категорії осіб призначаються за новим Законом при досягненні пенсійного віку та наявності стажу, передбаченого законодавством, що діяло до 1 січня 2004 року.

«Сьогодні залишається не реалізованою норма Закону України «Про державне пенсійне страхування» щодо функціонування професійних і корпоративних фондів. В таких умовах законотворень поклав обов'язок фінансового забезпечення пенсійних виплат осіб, які здобувають право дострокового виходу на пенсію на роботодавців», - зазначає Петрушка О.В. [44].

Законодавчі акти чітко нам дають визначення, які саме особи мають право на пільгове пенсійне забезпечення. Для цього виду має істотне значення посада, зайнятість у певному виробництві чи структурному підрозділі протягом повного робочого дня. Категорії осіб, які мають право на пільгове пенсійне забезпечення наведено в додатку В.

Крім пенсій на пільгових умовах законом збережено право виходу на пенсію за вислугу років. Особливістю пенсії за вислугу років є те, що вона призначається при звільненні з роботи, яка дає право на її вид та з дотриманням всіх необхідних умов, визначених Законом України "Про пенсійне забезпечення". Розмір даної пенсії визначається за нормами і порядком як і пенсія за віком. Тобто, це є аналог пенсії за віком, за винятком дострокового її призначення. Особам, які на дату досягнення пенсійного віку працюють на посадах, що визначають право на призначення пенсії за вислугу років державної чи комунальної форми власності та не скористались пенсією жодним видом пенсії виплачується грошова допомога, розмір якої становить десять місячних пенсій станом на день призначення пенсії за віком.

Виплата такої грошової допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України як компенсатор таким особам. Крім того, вище перелічених пенсій Закон передбачає, що пенсії можуть призначатись за іншими законами, які регулюють пенсійне забезпечення громадян, які зазначено в Додатку Г.

Тим особам, яким призначено пенсію за іншими спеціальними законами, розмір призначеної пенсії за «страховим» законом є більшим, то їм автоматично проводиться переведення їх із спеціального закону на страховий. З травня 2016 року особи, які працюють в органах місцевого самоврядування не мають права на призначення пенсії, як державним службовцям. Пенсії їм призначаються на загальних підставах.

Збережено право на призначення пенсії державним службовцям за виконанням певних вимог, а саме : набуття необхідного 10 річного стажу держслужбовця на посадах державної служби станом на 01.05.2016 р., чи набуття 20 річного стажу держслужбовця на посадах державної служби. Скасовано норми щодо призначення пенсії по інвалідності дерслужбовцям.

Громадянам України, які мають значні заслуги у різних сферах та мають відповідні посвідчення про нагороди мають право на призначення їм пенсії за особливі заслуги перед Україною. Саме Закон України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» визначає правила призначення пенсії за особливі заслуги перед Україною. В залежності від встановлених нагород, заслуг визначається розмір пенсії, яка згодом призначається до призначеної пенсії.

Така пенсія встановлюються лише громадянам України і з дня звернення за нею або з дня набуття права на неї, якщо особа звернулася не пізніше одного року з дня набуття такого права, як надбавка до пенсії, яку призначено особі. Особа може впродовж трьох місяців подавати необхідні документи до органу Пенсійного фонду, де вона отримує пенсію.

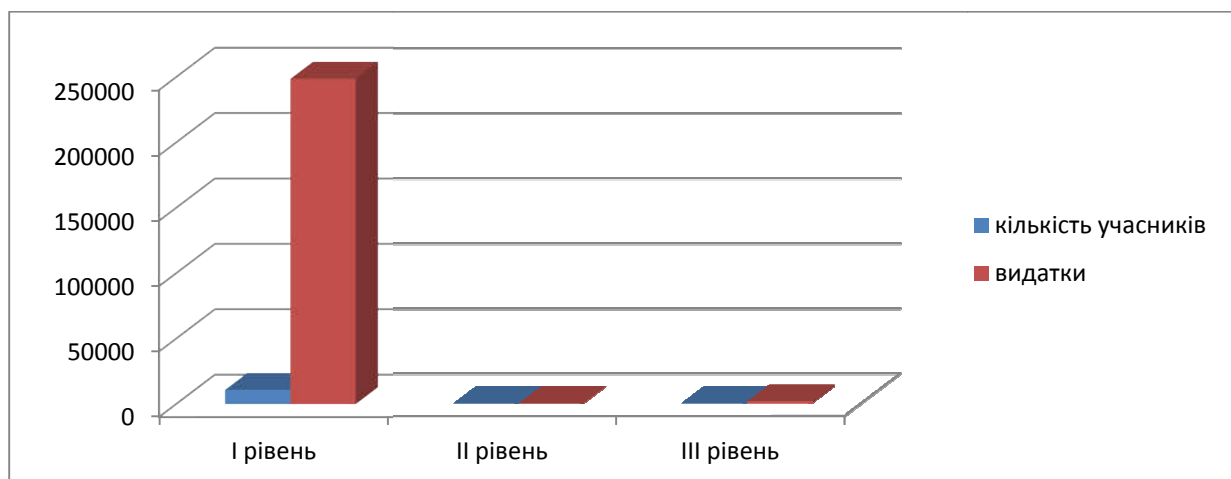
Залежно від заслуг особи визначається розмір пенсії за особливі заслуги, який відповідно встановлюють у відсотках від прожиткового мінімуму для осіб,

які втратили працездатність (від 20 до 40%). Розмір надбавки залежить від заслуг особи, що звернулася з приводу призначення пенсії, і встановлюється територіальним управління Пенсійного фонду України на підставі Схеми визначення розмірів надбавок до пенсії, на яку має право особа. Так, при кожній зміні прожиткового мінімуму, визначеного для осіб, які втратили працездатність відбувається перерахунок даного виду пенсії.

У разі коли помирає особа, якій було призначено дану пенсію, члени її сім'ї мають право на таку ж пенсію, але вже у певних відсотках від пенсії померлої особи. Крім того, розмір пенсії перераховуються, коли особу повторно нагороджують.

Законами про недержавне пенсійне страхування регулюється відносини щодо накопичувальної і добровільної пенсії. Проте, розвиток добровільної системи дуже низький, так як включає малу кількість учасників цієї системи. Так, станом на 30.06.2021 р. чисельність пенсіонерів, які одержують пенсійні виплати із солідарної системи становила 10968,1 тис. осіб, сума видатків на пенсійні виплати складала 248905,3 млн. грн.[40].

Щодо третього рівня пенсійної системи, то у державному реєстрі фінансових установ станом на 30.06.2021 міститься інформація про 63 НПФ (недержавні пенсійні фонди), з них 58 діючих, а також 19 адміністраторів таких фондів. Загальна кількість учасників НПФ становить 888,3 тис. осіб, тоді як у 2020 році-879,9 тис. Так, динаміка учасників всіх трьох систем відображено в рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Динаміка учасників трьох систем пенсійного страхування в Україні*

* Складено автором на основі [36].

Станом на 30.06.2021 р. адміністраторами НПФ укладено 92,4 тис. пенсійних контактів, що більше на 12,08% (10,5 тис.) порівняно з аналогічним періодом 2020 року. Кількість вкладників станом на 30.06.2021 року становить 86,2 тис., з яких більша частина – це фізичні особи-84,1 тис. (97,6%). Порівняно з аналогічним періодом 2020 року цей показник збільшився на 13,1% (10,0 тис.). Станом на 30.06.2021 р. пенсійні виплати становили 1196,2 млн. грн., що на 16,2% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року. Виплати було здійснено 88,2 тис. учасникам, тобто 9,9% від загальної кількості учасників [36].

Враховуючи вищевикладене, доходимо до висновку, що пенсійне забезпечення громадян України необхідно терміново підсилувати другим і третім рівнем пенсійного забезпечення.

2.3. Застосування міжнародних договорів в сфері пенсійного забезпечення

Громадяни України, які офіційно працюють чи раніше працювали в ряді країн за кордоном, повинні бути впевнені, що коли прийде час оформляти пенсію цей період буде зараховано до їх страхового стажу. Для забезпечення такого права Україною укладено низку двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів (угод) з пенсійного забезпечення.

На даний час Україною укладено двосторонні міжнародні договори більш ніж 20 країнами світу, а саме:

угоди між країнами Євросоюзу: Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Чехія, Словаччина, Іспанія, Португалія, Польща;

багатостороння міжнародна угода – «це Угода про гарантії прав громадян Держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в галузі пенсійного

забезпечення куди увійшли Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Грузія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан, Киргизька Республіка, Республіка Азербайджан, Російська Федерація» [30];

окрім, цього окремі двосторонні угоди між Україною та - Республікою Грузія, Республікою Молдова (із зауваженням), Республікою Азербайджан, Республікою Білорусь;

виконання зобов'язань колишнього СРСР за міжнародними договорами: Угорщина, Монголія, Румунія;

та « Тимчасова Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про гарантії прав громадян, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі в галузі пенсійного забезпечення від 15.01.1993 року » [30];

угоди між Україною і Державою Ізраїль та Німеччиною про соціальне забезпечення, проте ці угоди нератифіковані.

Для забезпечення реалізації міжнародних договорів використовуються формуляри зв'язку, розроблені та узгоджені компетентними органами Договірних Сторін. Формулярами зв'язку (які є обов'язкові), обмінюються договірні сторони в питаннях підтвердження страхового стажу та призначення пенсій. Вимоги стосовно заповнення формулярів викладаються в угодах. При підготовці документів для призначення пенсій чи підтвердження стажу необхідно з'ясувати, на території якої держави за межами України мала місце робота.

Принципи, за якими укладено міжнародні договори є: пропорційний та територіальний (табл. 2.3).

За пропорційним принципом міжнародного договору про пенсійне забезпечення кожна держава зобов'язується призначати та виплачувати пенсії за страховий стаж набутий на її території. Тобто, кожна держава відповідає засвою частину, пропорційно до трудового стажу заробленого на її території, а також до

пенсійних внесків та заробітної плати. Страховий стаж, набутий на території іншої країни слід підтверджувати формуляром.

Таблиця 2.3.

**Систематизація принципів міжнародних договорів у сфері
пенсійного забезпечення**

Територіальний принцип	Пропорційний принцип
«договори, за якими витрати на виплату пенсій здійснює держава, на території якої проживає одержувач»	«договори, за якими кожна договірна сторона призначає та виплачує пенсію за відповідний страховий (трудовий) стаж, набутий на території держави цієї сторони»

* Складено автором на основі [57].

Виняток становить стаж, набутий у Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Чеській Республіці та Словацькій Республіці. « Договір між Україною і Латвійською Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 26.02.1998 р. (набрав чинності 11.06.1999) » [51].

Трудовий стаж до 01.01.1991 зараховується до українського стажу, як свій, якщо особа проживає на території України на момент звернення за пенсією. При розрахунку розміру пенсії можна враховувати і заробітну плату за цей період роботи в Латвії. Такі періоди трудової діяльності можна зараховувати відповідно до записів трудової книжки.

При призначенні пенсій, які вимагають періодів роботи зайнятість на яких відбувалась на певних роботах чи за певною професією, то зараховуються лише періоди, які були накопиченні згідно з законодавством двох Сторін та, які не збігаються у часі повністю чи частково. При цьому, якщо такі підсумовані періоди не відповідають умовам, які забезпечують право на зазначені пенсії згідно з законодавством двох Сторін, то вони будуть зараховані для призначення пенсії на загальних підставах.

« Договір між Україною та Литовською Республікою про соціальне забезпечення від 23.04.2001 р. (набрав чинності 08.02.2002) » [30]. Трудовий стаж до 01.01.1992 року зараховується до українського стажу, як свій, якщо особа проживає на території України на момент звернення за пенсією. При розрахунку розміру пенсії можна враховувати і заробітну плату за цей період роботи в Литві. Такі періоди трудової діяльності можна зараховувати відповідно до записів трудової книжки.

Пільговий стаж, накопичений у відповідній професії або на відповідній роботі при призначенні пільгової пенсії зараховуються періоди, зароблені на підставі законодавства іншої сторони на аналогічній роботі чи професії. Якщо такі періоди не дають право на вказані пенсії, то вони зараховуються на загальних підставах.

« Договір між Україною та Чеською Республікою про соціальне забезпечення від 04.07.2001 р. (набрав чинності 01.04.2003) » [30]. Стаж набутий на території Чехії до 01.04.2003 р., враховується Україною, якщо особа, яка звертається за пенсією, на зазначену дату проживала на території України. Заробітна плата за цей період роботи в Чехії не береться. При зверненні в Україні за призначенням чеської пенсії за віком чоловікам пенсійний вік збільшується в залежності від дати народження, а жінкам визначається з врахуванням кількості народжених дітей

Для призначення чеської пенсії по інвалідності, для можливості заочного визнання інвалідом на території Чехії, слід надіслати медичний формуляр UA/CZ 213. Періоди страхового стажу, набуті у певній професії або на пільгових умовах на території Договірних Сторін, не підсумовується.

« Договір між Україною та Словацькою Республікою про соціальне забезпечення від 05.12.2000 р. (набрав чинності 01.01.2002) » [30]. Стаж набутий на території Словаччини до 01.01.2002, зараховується Україною, якщо особа, яка звертається за пенсією, на зазначену дату проживала на території України. Заробітна плата за цей період роботи в Словаччині не береться. Кожна сторона призначає пенсію за свій страховий стаж. В тому

випадку, коли права на пенсію не має, тоді відбувається підсумування словацького та українського стажу, так щоб він не перекривався у часі. Періоди страхового стажу, набуті у певній професії або на пільгових умовах на території Договірних Сторін, також не підсумовується.

« Угода між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення від 05.10.2010 р. (набрала чинності 01.02.2012) » [52]. Естонська сторона призначає пенсію враховуючи страховий стаж, який набуто згідно зі своїм законодавством.

Якщо права на пенсію не має через відсутність необхідного стажу, передбаченого в Естонії, то для встановлення права на пенсію естонська сторона врахує періоди стажу, набуті відповідно до законодавства України. Якщо естонський стаж менше року – права на естонську пенсію не має. Саме цей стаж зараховується до українського стажу, при цьому дохід за цей період не враховується. Кожна зі Сторін нараховує і виплачує пенсію на підставі фактичного страхового стажу.

Періоди страхового стажу, набуті у певній професії або на пільгових умовах на території Договірних Сторін, не підсумовується, страховий стаж не розподіляється на періоди до та після 01.01.1992 р. Стаж враховується лише підтверджений Договірною Стороною.

« Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 07.10.1996 р. » (набрала чинності 27.03.1998) [53]. Угода укладена за пропорційним принципом. Кожна Договірна Сторона визначає право на допомогу, при цьому додає до стажу, трудовий чи страховий стаж, який набуто згідно із законодавством іншої Сторони. При цьому кожна із Сторін здійснює призначення пенсії за страховий стаж, який набуто на своїй території.

Коли український пенсіонер переїде на постійне місце проживання до Іспанії, то переказ української пенсії здійснюватиметься щоквартально за місцем проживання пенсіонера у Іспанії.

« Угода між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 07.07.2009 р. (набрала чинності 01.03.2012 р.)» [54]. Ця угода також укладена за пропорційним принципом. Кожна із Сторін призначає пенсію за свій страховий стаж. В тому випадку, коли на працівника розповсюджувалось законодавство обох Держав, то в такому випадку страховий стаж, який особа набула за законодавством кожної з Договірних Держав, зараховується, у разі доцільності, іншою Договірною Державою відновлення або збереження права на пенсію чи для набуття так, ніби даний стаж набуто за її законодавством лише в тому випадку коли вони не перекривають один одного. При цьому заробітна плата не враховується.

« Договір між Україною та Республікою Болгарія про соціальне забезпечення від 04.09.2001 р. (набрав чинності 01.04.2003 р.) » [30]. Болгари а призначають пенсію за страховий стаж, який особа набула згідно зі своїм законодавством. Якщо не має права на пенсію, коли відсутній стаж, передбаченого в Україні, то для встановлення права на пенсію українська сторона враховує періоди страхового стажу, набуті відповідно до законодавства Болгарії, коли даний стаж не буде збігатися у часі. В тому випадку, коли загальна тривалість страхового (трудового) стажу, накопиченого відповідно до законодавства однієї Сторони є менше ніж один рік та на підставі цього не має права на пенсію відповідно до її законодавства, то такий стаж зарахує для призначення пенсії компетентна установа другої Сторони. При цьому заробіток не враховується за цей період стажу.

До стажу, накопиченого у відповідній професії, роботі на території однієї Договірної Сторони, враховуються ці періоди, які накопичені згідно законодавства другої Договірної Сторони у такій роботі, професії.

Право на призначення пенсії за стаж, набутий на території Договірної Країни, розглядається за наявності 12 місяців стажу і більше. Якщо стаж менший ніж 12 місяців, то враховується тією стороною, у якої виникає право на призначення пенсії за своїм законодавством, проте заробітна плата за цей період не враховується.

« Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18.05.2012, ратифікована 05.09.2013 р. (набрала чинності 01.01.2014)» [54]. Згідно з угодою, українці, які легально працюють у Польщі мають право на пенсію та на виплати з причини безробіття чи вагітності.

Якщо відповідно до законодавства однієї з Договірних Сторін, особа набуває право на пенсію без зарахування страхового стажу, який набула згідно із законодавством іншої Сторони, то в цьому випадку виключно на підставі страхового стажу, який набуто згідно з законодавством, яке застосовується компетентна установа визначає право на даний вид пенсії та визначає її розмір.

Якщо польський стаж менше, ніж 12 місяців, то в особи на польську пенсію право не виникає. Проте, даний стаж врахують до українського лише для визначення права на пенсію, для обчислення розміру пенсії такий стаж не враховується.

Якщо на територію України переселилась особа, якій вже призначено іноземну пенсію, пенсіонер може звернутись до органу Фонду із заявою про переказ пенсії за новим місцем проживання. Виплата пенсій пенсіонерам Литви, Латвії, Естонії, Болгарії, які проживають в Україні, проводиться щоквартально на підставі відомостей, що надходять у органи Пенсійного фонду, у порядку, передбаченому угодами, від установ іноземних держав, які здійснюють переказ пенсій і зараховуються на відкриті рахунки особи .

Щодо спеціальних пенсій Угоди з країнами Євросоюзу не поширюються на такі види пенсій. Для переказу української пенсії за кордон особі необхідно подати заяву про перехід на пенсію за страховим законом, тільки після цього пенсія буде переказуватися заявнику.

Пенсійний фонд України, незалежно від укладених міжнародних договорів, щоквартально переказує пенсії громадянам України, яким призначено пенсію за віком, по інвалідності, в тому числі в наслідок трудового каліцтва або професійного захворювання згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» .

« Угоди укладені за територіальним принципом: багатостороння Угода (Угода СНД)- Угода про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення від 13.03.1992 куди увійшли Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Республіка Грузія, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан, Киргизька Республіка, Республіка Азербайджан, Російська Федерація » [30].

Пенсійне забезпечення громадян держав – учасниць Угоди здійснюється за законодавством держави, на території якої вони проживають, враховуючи трудовий стаж та заробітну плату, набуті на території будь-якої з цих держав та на території колишнього СРСР за період до набуття чинності цієї Угоди.

При переселенні пенсіонера в межах держав, які є учасницями Угоди, то виплата пенсії їм припиняється за попереднім місцем проживання і тоді вже відбувається призначення за новим місцем проживання, якщо така пенсія передбачена законодавством держави, куди переселився пенсіонер.

« Тимчасова Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про гарантії прав громадян, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі в галузі пенсійного забезпечення від 15.01.1993 року » [30]. Відповідно до цієї угоди пенсії призначається жінкам у віці 50 років і чоловікам у віці 55 років, якщо вони мають відповідний стаж (20 і 15 років). Частина пенсії за період страхового стажу, виробленого в цих районах з 01січня 1991 року призначається і виплачується органами Пенсійного фонду Російської Федерації.

« Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Монгольською Народною Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 06.04.1981 р. (набула чинності 28.01.1982 р.), Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Румунською Народною Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення від 24.12.1960 р. (набула чинності 27.06.1961 р.), Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Угорською Народною Республікою про

співробітництво в галузі соціального забезпечення від 20.12.1962 р. (набула чинності 12.04.1963 р.) » [30]. Пенсійне забезпечення громадян Договірної Сторони здійснюється за законодавством держави, на території якої вони постійно проживають, враховуючи трудовий (страховий стаж), в тому числі страховий стаж на пільгових умовах, набутий на території Договірних Сторін.

Розмір пенсії обчислюється виходячи з середнього місячного заробітку відповідно до законодавства саме тієї Сторони, куди вони переселилися. Компетентний орган цієї Сторони, на територію якої переселився пенсіонер, призначає пенсіонеру пенсію згідно із своїм з першого числа місяця, який слідує за місяцем, коли мало місце переселення.

Якщо законодавством однієї Сторони передбачає певний вид пенсії, то право на пенсію не пере визначається. Якщо ж право на пенсію на пряму пов'язане із досягненням встановленого віку, то тоді пенсію призначають саме з того часу, коли ця особа досягне встановленого законом віку, що дасть право на призначення даного виду пенсії за діючим законодавством цієї країни, куди переїхав пенсіонер .

При визначенні розміру пенсії та права на пенсію повністю враховується весь трудовий (страховий) стаж, та інші періоди діяльність, які враховуються до стажу та які особа набула на території обох Договірних Сторін. А тому, так як дана Угода укладена за територіальним принципом, то для подальшого розрахунку пенсії вирішальним є те, в якій саме державі пенсіонер постійно проживав на той момент, коли звертається за пенсією.

Отже, якщо на Україні, то розрахунок пенсії буде здійснюватися відповідно до нашого українського законодавства. В даному випадку угорський стаж буде зараховуватися до українського стажу. Якщо ж на Угорщині, то до загального так званого українського стажу, зарахуємо , коли угорська сторона офіційного дасть підтвердження свого стажу.

Пенсійне забезпечення громадян згідно з двосторонніми угодами Республік Грузія, Республіки Молдова, Республікою Азербайджан, Республікою Білорусь здійснюється за законодавством держави, на території

якої вони постійно проживають, враховуючи трудовий стаж та заробітну плату, набуті на території обох Сторін, а також на території держав колишнього СРСР до 01.01.1992 р.

Обчислення пенсій здійснюється виходячи із заробітку за періоди роботи, які враховані до трудового стажу, розмір заробітної плати визначаються з урахуванням офіційно курсу національної валюти на момент, коли призначається пенсія. Якщо пенсія, яку отримує пенсіонер, призначена на підставах, не передбачених законодавством держави, куди він переїхав, пенсію продовжує виплачувати держава, з якої він виїхав.

Таким чином, проведено виплату пенсій на суму 149,8 млн. гривень пенсіонерам іноземних держав, які проживають на території України на виконання міжнародних договорів в сфері пенсійного забезпечення (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Виплата пенсій пенсіонерам іноземних держав, які постійно проживають в Україні, за 2020 рік*

№ з/п	Країни	Чисельність, тис. чол.	Сума до виплати, річна, грн.	Виплата на місяць на 1 особу, грн.
1.	Росія	261	10788749,39	3444,68
2.	Латвія	594	26320642,60	3692,57
3.	Литва	254	14441363,88	4737,98
4.	Естонія	1429	95782454,55	5585,63
5.	Білорусь	1	29738,40	2478,20
6.	Молдова	1	29566,61	2463,88
7.	Болгарія	48	1954236,70	3392,77
8.	Польща	3	416837,69	11578,82
Разом		2591	149763589,82	4816,79

* Складено автором на основі [3].

Таблиця 2.5

**Виплата пенсій громадянам України, які виїхали
на постійне місце проживання за кордон, за 2020 рік***

№ з/п	Країни	Чисельність осіб, тис. чол.	Сума до виплати, річна	Виплата на місяць на 1 особу
Доларів США				
1.	Азербайджан	2	2003,11	83,46
2.	Білорусь	14	34757,41	206,89
3.	В'єтнам	4	1556,57	32,43
4.	Ізраїль	36	62127,1	143,81
5.	Канада	5	8741,82	145,7
6.	Польща	25	15497,66	51,66
7.	США	18	27746,28	128,46
8.	Хорватія	1	1529,56	127,46
9.	Швеція	1	660,3	55,03
Разом		106	154619,81	121,56
Євро				
1.	Болгарія	985	330011,11	27,92
2.	Естонія	283	116781,22	34,39
3.	Іспанія	631	596391,63	78,76
4.	Латвія	287	244460	70,98
5.	Литва	380	236806,71	51,93
6.	Німеччина	26	55687,44	178,49
7.	Польща	764	563728,01	61,49
8.	Португалія	84	126208,83	125,21
9.	Словаччина	396	171602,23	36,11
10	Чехія	740	718209	80,89
Разом		4576	3159885,4	57,54
Всього		4682		

* Складено автором на основі [3].

За міжнародними зобов'язаннями за 2020 рік на суму 154,6 тис. доларів США та 3 160,9 тис. євро проведено виплату пенсій громадянам України, які проживають за кордоном (табл. 2.5).

Висновки до розділу 2

Впродовж багатьох років проводиться вдосконалення системи пенсійного забезпечення. Проте, до сьогодні є ще ряд прогалин в законодавстві, які впливають на якість пенсійного забезпечення.

Кожен громадянин України має право гідне пенсійне забезпечення в старості. З метою відновлення справедливості та подолання бідності прийняли Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Тобто, базовим законом являється саме цей закон, який регулює механізм призначення, перерахунку, припинення, поновлення пенсій, виплати допомоги на поховання та інші питання, пов'язані з пенсійним забезпеченням громадян. Крім, базового закону питання пенсійного забезпечення регламентують ряд законів, які містять норми про пенсійне забезпечення окремих працівників. В ході реформування пенсійної системи було досягнуто скасування системи спеціальних пенсій, досягнуто важливості страхового стажу і відбувся перехід на єдині принципи нарахування пенсій.

Розмір призначеної пенсії залежить від таких показників як розмір заробітної плати, з якої сплачуються внески та тривалості страхового стажу. Пенсія за віком суттєво відрізняється від інших видів пенсійного забезпечення. На відміну від пенсій з інвалідності призначення пенсій за віком не залежить від факту втрати працездатності. Різниця в отриманні пенсій за віком та за вислугу років полягає в тому, що право на призначення останньої пенсії не передбачає досягнення особою певного віку.

Збережено також на призначення пенсії на пільгових умовах в залежності від факторів виробництва. Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» вперше введено страховий принцип. Тобто, в залежності від суми сплачених внесків визначається тривалість страхового стажу, розміру заробітної плати, з якої сплачуються внески визначається розмір пенсії.

В законі, крім збільшення пенсійного віку та тривалості страхового стажу для призначення пенсії передбачено ряд компенсаторів. Одним із яких є виплата грошової допомоги, тим які не скористались правом на дострокове призначення пенсії.

Законодавством передбачені і гарантовані мінімальні пенсійні виплати, які забезпечують необхідний мінімальний рівень життя громадян, який і мав забезпечити 1 рівень (солідарний) пенсійної системи.

В зв'язку із великою міграцією наших співвітчизників і необхідністю мінімального страхового стажу для призначення пенсії важливим є визначення умов та порядку врахування при призначенні пенсії стажу заробленого за межами України.

Для зарахування до стажу роботи при призначенні пенсії громадянам України періоди їх роботи за кордоном Україна уклала низку двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів з пенсійного забезпечення.

А тому, для реалізації цього права перш за все необхідно визначити чи є угода між країнами. Кожний договір або угода мають свої особливості. Втім, є моменти, які їх об'єднують. Наприклад, міжнародні угоди можна поділити за принципом фінансування пенсій. Їх виділяють два: територіальний та пропорційний. Стаж для визначення права на призначення пенсії підтверджується лише формуляром. А тому, з питань призначення та підтвердження стажу Договірні Сторони обмінюються формулярами, які є обов'язковими.

Документи мають бути належним чином засвідчені і містити найменування посади, підпис, розшифрування підпису та дату засвідчення цих документів. Завжди має бути зазначений номер соціального страхування тієї країни де працювала особа.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Система пенсійного забезпечення у зарубіжних країнах та шляхи використання кращих практик

В зв'язку з складною демографічною ситуацією та збільшенням розміру пенсійного забезпечення впродовж останніх років уряди зарубіжних країн приймали міри щодо підвищення пенсійного віку. Проте, такі заходи не приносили очікуваного результату, і як наслідок впродовж останніх двох років ряд країн послабили вимог до віку, тобто зменшили вік виходу на пенсію та проводили заходи щодо підвищення пенсійних виплат, в тому числі першого рівня та щодо заохочення до приватних пенсійних заощаджень.

Як наслідок недавні реформи в країнах ОЕСР включають:

- обмеження підвищення пенсійного віку або розширення можливостей дострокового виходу на пенсію (Італія, Нідерланди та Словацька Республіка);
- підвищення пенсійного віку (Естонія);
- посилення стимулів до роботи (Бельгія, Канада і Данія);
- підвищення рівня пенсійного забезпечення першого рівня або розширення кола його учасників (Австрія, Франція, Мексика і Словенія);
- збільшення розмірів допомоги малозабезпеченим у разі скорочення внесків (Німеччина);
- припинення коригування пенсійної допомоги з урахуванням

демографічних змін (Іспанія);

- приведення пенсійних виплат працівників державного сектору у відповідність з виплатами працівникам приватного сектору (Норвегія);
- зміна ставок внесків (Угорщина, Ісландія та Литва) або збільшення можливостей сплати внесків (Нова Зеландія);
- розширення охоплення системою обов'язкових пенсій (Чилі) або розробка схем автоматичного зарахування (Литва і Польща);
- зміна податкових правил для пенсіонерів (Швеція).

Пенсійна система Німеччини, аналогічно як Австрії, Італії, Франції та інших країн західних європейських країн складається із трьох рівнів і вважається найефективнішою.

В Німеччині встановлено пенсійний вік 67 років, при стажі неменше 5 років, а якщо особа відпрацювала 45 років, то може скористатись правом виходу на пенсію в 65 років. І так, першим рівнем є обов'язкові пенсійні внески, які в свою чергу носять розподільний характер. Тобто, працівник і роботодавець сплачують однаковий відсоток внеску. Розмір внеску є різним для простих німців і тих хто працює на посадах держслужбовців чи урядовців він з кожним роком зростає.

Формула обчислення пенсії є дуже складною. Розмір пенсії залежить від таких показників, як тривалість стажу, розміру відрахувань, віку, якого досягла особа, періоду навчання, служби, наявності дітей та інших обставин. Всі ці чинники перетворюються в пенсійні бали, а згодом відображаються в грошовому еквіваленті. Існує різниця в розмірі пенсії для чоловіків та жінок, так як переважна кількість жінок має малий стаж роботи.

Другим рівнем є пенсії від підприємств. Тобто, колишній роботодавець виплачує своєму колишньому працівникові додаткову, так звану виробничу пенсію. І такі пенсії отримує майже половину німців.

Ну і звичайно третім рівнем є система приватного пенсійного забезпечення. Ця система передбачає укладення угод громадянами і вони

мають право із цієї системи отримати відкладені кошти однією сумою, або частками до пенсії.

За останні два роки Німеччина вживала заходи щодо пенсійного забезпечення громадян, які мають малі доходи. Для такої категорії громадян були зменшені ефективні ставки внесків завдяки росту верхньої межі їх заробітної плати. В той час зменшення внесків на вплинули на розмір пенсії.

Пенсійна система Польщі діє за таким принципом: розподільна частина при якій страхові внески перераховується до Державного фонду страхування та накопичувальна система, при якій кошти передаються до відкритих Пенсійних фондів. Право брати участь у накопичувальній системі мають не всі, є певна вікова шкала.

Пенсійний вік у Польщі є однаковим і для чоловіків і для жінок та становить 65 років, так як Польща скасувала підвищення пенсійного віку до 67 років. Розмір пенсії залежить від суми сплачених внесків та кількості місяців, які залишились особі дожити. Польща ввела новий професійний пенсійний план із визначеними внесками з автоматичним зарахуванням, який заповнить частину прогалин, які виникли після ліквідації багато ступневої пенсійної системи [42].

Росія також має пенсійну систему, яка складається із трьох рівнів, а саме:

1 рівень - розподільчий, який складається із базової частини та страхової частини;

2 рівень – накопичувальна система, кошти, з якої надходять на індивідуальні рахунки особи і скористатись ними особа зможе на власний розсуд після досягнення пенсійного віку;

3 рівень – недержавне пенсійне забезпечення, яке передбачає вкладення коштів в недержавні фонди.

Пенсійний вік виходу на пенсію в Росії є 65 років в чоловіків та 60 років у жінок.

Серед країн G20 (велика двадцятка) Росія підвищила встановлений законом пенсійний вік. Він збільшуватиметься на один рік щороку, починаючи

з 2019-го, з 55 до 60 років для жінок та з 60 до 65 років для чоловіків . Новий закон також дозволяє чоловікам зі стажем не менше 42 років і жінкам зі стажем від 37 років виходити на пенсію у повному розмірі за 2 роки до встановленого законом пенсійного віку (але не раніше 60 років для чоловіків або 55 років для жінок) [42].

Цікавою є модель пенсійного забезпечення США. Аналогічні моделі є в країнах Латинської Америки та у Португалії. Вона переважно базується на особистому пенсійному страхуванні і складається із розподільної і накопичувальної систем. Розподільна система це аналог нашої страхової системи, тобто працюючи сплачують свої внески із зарплати, за рахунок яких проводиться виплата пенсії нинішнім пенсіонерам. Накопичувальна система включає в себе державні та приватні пенсійні програми.

Пенсійний вік встановлено в 67 років. Внески сплачуються у рівних частинах, як особою, так і роботодавцем. Кошти із накопичувальної системи вкладаються у довгострокові інвестиції економіки країни.

Право на повну виплату, визначену за відповідною схемою, яка залежить від заробітку і тривалості періоду 35 років для жінок і 38,5 років для чоловіків сплати внесків не залежить від розриву в стажі протягом 5 років.

Найдосконалішою моделлю пенсійної системи є модель Великобританії. Так, в цій країні існує трирівнева модель. Виплати із першого рівня – базового здійснюється всім особам, які досягають пенсійного віку і не залежить від тривалості стажу і розміру заробітку. Виплати із другого рівня – це так звані державні пенсії за вислугу років, які напряму залежать від тривалості стажу роботи працівника та розміру сплачених ним внесків. Особа має право не брати участь у цьому рівні, але тоді вона зобов'язана приймати участь в будь – якому додатковому страхуванні. І на кінець третій рівень включає в себе недержавне пенсійне страхування. В країні безліч варіантів накопичувань. Проте, самим розповсюдженим є укладання договору між працівником і роботодавцем щодо відрахування із його зарплати певного розміру внесків за рахунок яких формується пенсійна виплата. Також існує велика кількість страхових

компаній, які надають послуги по формуванню майбутньої пенсії. У Великобританії настільки розвинене саме приватне пенсійне забезпечення, що воно повністю замістить державне.

В Італії існує два види пенсій таких як соціальні і трудові. пенсійний вік становить 66 років, для осіб які мають 38 років стажу пенсійний вік може становить 62 роки. Для обчислення розміру пенсії застосовується квотний і змішаний тип розрахунку. Пенсіонери можуть отримувати пенсію і працювати при обмеженому доході.

За останні два роки Італія так як і Португалія, полегшили умови дострокового виходу на пенсію. 2019 року Італія призупинила до 2026 року автоматичну ув'язку з очікуваною тривалістю життя як умов тривалості стажу для дострокового виходу на пенсію (42,8 і 41,8 року для чоловіків і жінок відповідно), так і встановленого законом пенсійного віку тільки для деяких категорій працівників, зокрема, зайнятих на важких роботах. Крім того, реформа ввела «квоту 100» і так званий жіночий варіант, який дає змогу жінкам виходити на пенсію у віці 58 років із 35-річним стажем, якщо вони повністю переходять на NDC (умовний або не фінансовий встановлений внесок). Ці заходи частково і тимчасово скасували реформи 2011 року, які суттєво посилили умови виходу на пенсію. Країна ввела так звану громадянську пенсію на додаток до наявних соціальних допомог для літніх людей. Новий рівень соціального захисту становить 630 євро (24,2% середньої заробітної плати у порівнянні з 18,8% раніше, тобто відбулося збільшення майже на 30%) на одну людину [42].

Вік дострокового виходу на пенсію нижче звичайного віку у 27 країнах. Мексика реформувала свою систему соціального захисту людей похилого віку, започаткувавши нову універсальну пенсійну програму (Programa Pension para el Bienestar de las Personas Adultas Mayores) для осіб у віці 68 років і старше. Програма замінює цільову програму соціальної допомоги по старості для осіб у віці 65 років і старше, які не отримують накопичувальної пенсії більше 1092 мексиканських песо (Programa Pension para Adultos Mayores, PПAM) [42].

Отже, приходимо до висновку, що за останні два роки ряд країн світу, таких як Італія, Нідерланди, Словацька Республіка, Іспанія, Канада, Чеська Республіка та Польща вернулись до раніше встановлених умов виходу на пенсію, тобто скасували раніше прийняті реформи.

3.2. Вдосконалення державного та недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Зараз вибудовуємо майбутню пенсійну систему, яка має стимулювати людей працювати офіційно, буде справедливою та даватиме перспективу захищеності в старості. І прогнози свідчать, що якщо правильно ввести другий рівень пенсійної системи - накопичувальний, то не тільки люди отримають додаткову пенсію, але і наша економіка отримає інвестиційний ресурс нарівні 65% ВВП до 2050 року. А це той ресурс, який може працювати на благо України [31].

Важливо, щоб соціальна політика була справедливою для молодих людей, які виходять на ринок праці. Тому необхідно впорядкувати солідарну пенсійну систему і одночасно підвищити пенсії для нинішніх пенсіонерів, щоб їм забезпечити гідний рівень життя. Бо сьогодні у більшості пенсіонерів, а саме у 46%, пенсія 2-3 тисячі гривень [31]. Тобто, ці люди мають великий стаж, але малі пенсії через те, що у них були невисокі зарплати. Як результат, щороку приймають нормативно – правові акти, які регулюють механізм проведення перерахунків пенсій. Проте, цього не достатньо, а тому потрібно докласти всіх зусиль, щоб впровадити другий накопичувальний рівень пенсій, тому що тоді пенсійна система зможе проводити виплату нормальних пенсій.

Те, що Україні потрібні пенсійні накопичення і солідарна система не здатна забезпечити належний рівень пенсійного забезпечення з'явилося понад 20 років тому. З початком дії Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» повинні були запрацювати три рівні пенсійної

системи. Проте, вже впродовж 18 років, другий рівень пенсійної системи, тобто обов'язкові пенсійні накопичення, так і не запроваджено.

В добровільній пенсійній системі приймає участь дуже мала кількість осіб, оскільки держава не приділяє ніякої уваги розвитку цієї системи. Як наслідок – люди мають недовіру до неї. А тому, для нас всіх працює нині тільки перший, солідарний рівень пенсійної системи. Ця система передбачає наші теперішні пенсії. Із заробітної плати кожної працюючої особи проводяться відрахування страхових внесків до Пенсійного фонду України, з яких і проводиться виплата пенсії нинішнім пенсіонерам. Тобто, працюючи – ми забезпечуємо виплатою пенсії свої батьків, дідусів та бабусь.

Питання низького пенсійного забезпечення поряд із детінізацією зайнятості й зростання кількості робочих місць може вирішити наявність пенсійних накопичувань. Ці накопичення стануть приватною власністю людини, вони будуть всієї трудової діяльності працівника. А в старості розмір пенсії буде складатись із солідарної і накопичувальної пенсії.

З такою ж проблемою, враховуючи і демографічні змінами, зіткнулися всі розвинені країни світу. Тому, більшість країн світу прийшли до висновку, що необхідно запровадили різні системи пенсійного накопичення. Таким чином, у певних країнах вони торкаються лише на певні категорії працівників чи дітей. Більша частина країн робить все можливе, щоб розширити коло учасників пенсійного накопичення. Тобто, якщо в добровільній системі є мала кількість людей, то тоді запроваджують обов'язкові або накопичення за таким із принципів, згідно з яким особу записують до системи накопичень «за замовчуванням». Однак, і в даному випадку особа може від цього відмовитися, подавши відповідну заяву.

Внески в частині країн сплачує лише працівник на власний рахунок, в частині країн - тільки роботодавець на рахунок працівника, в частині і працівник, і роботодавець. Ряд країн прийняли рішення сплачувати додаткові внески на рахунок людини від держави, наприклад, одноразовий «вітальний» внесок при підключенні людини до системи або внесок, який держава

перераховує за умови сплати самим працівником певної суми.

Розміри внесків суттєво відрізняються і залежать від того, які ще соціальні внески сплачуються. На пенсійне накопичення в різних країнах сплачують від 2% до 18% заробітної плати, а ще розмір внеску може змінюватись залежно від віку людини (старші сплачують більше), залежно від свого роду занять, рівня доходу.

У країнах, які пішли на встановлення малих розмірів внесків для обов'язкових пенсійних накопичень, зрозуміли, що це саме пособі не забезпечать гідну пенсію, але підвищать фінансову грамотність, обізнаність у цьому питанні, продемонструють на власному досвіді людини, як це працює. «Люди звикають думати про своє майбутнє, користуватися інструментами пенсійного накопичення, розраховувати орієнтовний розмір майбутньої пенсії та зрештою самі додатково починають відкладати на старість. Добровільні пенсійні накопичення держави заохочують податковими пільгами як для працівників, так і для роботодавців. Згідно з останнім звітом Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) із 77 країн, які вони дослідили, та в яких є накопичувальні пенсійні системи, у восьми країнах, наприклад, активи накопичувальних фондів перевищують за розмірами річний ВВП. У середньому за країнами ОЕСР Реактиви накопичувальних пенсійних систем становлять близько 70% ВВП» [66]. Цікаво, що протягом останнього десятиріччя лише в двох із країн, які досліджувались знизилась активи накопичувальних пенсійних систем, а у всіх інших зросли.

Пенсійні накопичення допомагають економіці та солідарній системі, так як інвестуються в економіку, що сприяє економічному зростанню країни та збільшенню кількості робочих місць. Однак, проблеми з пенсійним забезпеченням залишилися і в тих країнах, де відмовилися від солідарного рівня або провели суттєве його скорочення. Найстійкіші до економічних коливань є багаторівневі пенсійні системи, оскільки так є зменшення ризику для людини і один рівень доповнює інший .

Солідарний рівень вразливий до демографічних ризиків, проте не

вразливий до фінансових. Невразливий до демографічних ризиків є накопичувальний рівень - це коли людина здійснює накопичення сама собі, але є вразливим до фінансових. В Україні пропонують запровадити таку модель системи обов'язкового пенсійного накопичення.

Законопроект подано на розгляд до Верховної ради, проте, окрім законопроекту не обхідно розробити і затвердити ряд нормативних документів, які б визначали інституції, що працюватимуть із накопиченнями людей. Так, як ці кошти будуть виключно власністю самих людей і мають вкладатися в економіку, то вони повинні працювати, а не знецінюватись.

Пропозицією Мінсоцполітики є залучення до накопичувальної системи всіх працівників. Тобто, люди, які старші 50 років будуть мати можливість добровільно відмовитись від участі, так як в них мало часу для накопичення відповідної суми. Таким чином, вони самі будуть вирішувати брати участь у накопичувальній системі чи ні.

Пропонується, спрямовувати частина внесків зразу у власність людини, на її особистий рахунок, який зареєстровано у накопичувальному фонді. В подальшому, власне сама людина буде вибирати у якому фонді накопичувати, чи залишити пенсійні накопичення у спадок, чи скористатися ними для лікування чи отримувати як доплату до пенсії. Держава на особистий рахунок людини буде перенаправляти певну частину сплачених зборів та податків у той фонд, який вкаже сам працівник.

Тож, із загальних відрахувань, які сплачуються особою, пропонується спрямовувати на накопичення в розмірі 2% зарплати. Додатково внески в розмірі 2% зарплати перенаправлятимуться людині із сум єдиного соціального внеску, які за неї сплатив роботодавець. Проте, згодом розмір внесків необхідно збільшувати.

«Пенсійні накопичення мають вкладатися в економіку країни і лише наднадійні інструменти, такі як державні, депозити в надійних банках, муніципальні цінні папери, банківські метали, акції та облігації підприємств, земля, нерухомість, та інше. Отже, пенсійні накопичення будуть внутрішніми

інвестиціями, які допомагатимуть економіці зростати, а кожен учасник системи пенсійних накопичень — інвестором своєї країни, який отримує від своїх інвестицій дохід. Саме так відбувається у 77 країнах світу» [66].

Для збереження накопичувальних коштів їх необхідно інвестувати у різний спосіб, як це робиться в зарубіжних країнах. Кожен сам буде вибрати собі фонд для накопичень і регулярно перевіряти стан своєї накопичень. Для людей, які не знають як зробити свій вибір, уряд створить фонд «за замовчуванням», який, щоб це не було монопольної політизованої структури буде працювати з усіма іншими за однаковими правилами. У так звані «фонди за замовчуванням» у не багатьох країнах потрапляли накопичення 95% людей через їхню низьку активність і фінансову грамотність [66]. Накопичувальна пенсія не буде впливати на розмір солідарної, і виплачується як додаткова пенсія в зручний для особи спосіб. Тобто, отримати одноразово, або у вигляді додаткової виплати протягом 10 років), або вкласти її у страхову компанію, щоб збільшити її розмір. Отже, як розпорядитись накопичуваними коштами буде вирішувати сама людина.

Висновки до розділу 3

Світовий досвід показує, що кожна країна перебуває у пошуку тої одної ідеальної моделі пенсійного забезпечення, проте майже всі вони ґрунтуються на трьох основних солідарній, накопичувальній і змішаній. Класифікувати їх важко, оскільки, кожна з них має свою особливість притаманну тій чи іншій країні. Однак, якщо виділити основні джерела формування, то пенсійні системи (принаймні, пенсійні системи розвинених країн) мають чітку 3-х рівневу будову. Загально прийнятий пенсійний вік для кожної країни може бути різним, і він коливається у межах 50-70 років, поступове підвищення пенсійного віку зумовлене демографічними, економічними змінами в суспільстві.

Зазвичай, вирішуючи питання щодо загальновстановленого пенсійного віку, політики враховують демографічну ситуацію, вплив старіння населення на рівень податкових надходжень до державного бюджету, ситуацію у системі охорони здоров'я, середню тривалість життя у країні, умови праці у певних професіях, ситуацію на ринку праці, тощо.

Уряди світових країн, шукаючи ідеальну систему, то збільшують пенсійний вік, то змінюють ставки надходжень, то вводять пом'якшувальні заходи. Однак, на сьогодні питання пенсійного забезпечення залишається відкритим для всіх.

Враховуючи міжнародний досвід Україна з 2004 року мала перейти також на 3-рівневу модель пенсійного забезпечення. Були розроблені ряд законодавчих актів.

Проте, до сьогодні все навантаження припадає на солідарну систему. Другий рівень пенсійної системи, обов'язковий накопичувальний, так і не запровадили. А третій рівень хоча формально й існує, однак не має необхідних стимулів для розвитку. Щоб відкладати на пенсію в майбутньому, працівник повинен відмовитись від вагової частини зарплати сьогодні, або роботодавець має погодитись на суттєве збільшення фонду оплати праці. У нинішніх реаліях високої частки тіньової зайнятості та постійної невизначеності перспектив збереження цих коштів такі умови не підходять ані тим, хто працює, ані тим, хто наймає. Тому нині вартість приватних пенсійних активів в Україні - одна з найнижчих у світі і в абсолютному вимірі, і у пропорції до ВВП.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Зважаючи на той факт, що в Україні чисельна армія осіб пенсійного віку, осіб з інвалідністю питання пенсійного забезпечення є одним із актуальних.

Впродовж багатьох років політики старались покращити рівень пенсійного забезпечення громадян, шляхом різних видів перерахунків пенсій, індексації, тощо. Однак, враховуючи статистичні дані, рівень пенсійного забезпечення громадян України є значно низьким. Більша половина пенсіонерів одержує пенсію не вищу за три тисячі гривень. І питанням сьогодення є створення умов для гідного життя людей. Тобто, можна зробити висновки, що всі заходи, які приймаються не є ефективними.

Так, як відомо, що в Україні, із трьохрівневої моделі пенсійного забезпечення працює солідарна і в незначній мірі добровільна. Українська модель практично нагадує модель Росії. Солідарна система покликана покрити кожній людині в середньому до 40 % її заробітної плати. Однак і вона має ряд недоліків.

Для більшої ефективності солідарної системи необхідно закінчити процес виведення із системи непритаманних їй витрат, наприклад, таких як виплата пенсій на пільгових умовах та за вислугу років. В законі було передбачено, що виплата таких пенсій має здійснюватись за рахунок професійних та спеціальних фондів. Однак, продовж 18 років від дати прийняття закону, такі фонди не були створені і не запрацювали. А тому, необхідно зобов'язати в найкоротший термін створити професійні і спеціальні фонди, які б займались призначенням та виплатою спеціальних

пенсій(пільгових, за вислугу років). Для такої категорії громадян було би добре запозичити модель Німеччини. Коли роботодавець платить додаткову виробничу пенсію із накопичувальних внесків.

На мою думку, необхідно підвищити роль тривалості страхового стажу в розмірі призначеної пенсії за віком в солідарній системі. Аналізуючи розміри призначених пенсій, на підставі формули, яка передбачена законом, переважаючим фактором залишається розмір заробітної плати. Велика кількість осіб пенсійного віку проживає у сільських населених пунктах, де відсутнє виробництво, а відповідно працюють на мінімальну заробітну плату. А тому, маючи великий страховий стаж, але отримують мінімальну заробітну плату будуть отримувати пенсію нарівні мінімальної. Або необхідно внести зміни в законодавство, які б встановили залежність розміру пенсії від суми сплачених внесків, а не тривалість стажу, яку Німеччині, Великобританії та інших.

Ще одним важливим фактором, який наповнить бюджет Пенсійного фонду і дасть змогу підвищувати пенсійні виплати громадян є виведення зарплати із «тіні», тобто її легалізація. Сотні тисяч наших громадян одержують заробітну плату « в конвертах», тим самим позбавляють гідної пенсії свої батьків. Для таких роботодавців і працівників необхідно посилити штрафні санкції за порушення законодавства.

В зв'язку із складною ситуацією на ринку праці та епідеміологічною ситуацією кількість працюючих кожного року зменшується. Так, на одну працюючу особу припадає утримання двох пенсіонерів. А тому, для покращення ситуації необхідно розробити заходи щодо створення нових робочих місць. Це дасть змогу наповнити дохідну частину бюджету Пенсійного фонду.

Кричущим фактором на сьогодні залишається величезний розрив між пенсіями простих громадян та суддів, прокурорів, урядовців, народних депутатів. Для виправлення ситуації в цьому напрямку необхідно внести зміни в ряд спеціальних законів, які зведуть до одного принципу призначення пенсії. Тобто, для цієї категорії громадян принцип нарахування пенсії має

бути такий же, як передбачено Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Заборонити судам приймати такі рішення, які повертають органи Пенсійного фонду до виконання колишніх законів, які вигідні позивачам, а не державі.

Основним і головним завданням на порядку денному є запровадження другого рівня пенсійної системи - накопичувального. Це позитивно вплине на всю систему пенсійного забезпечення, так як з однієї сторони послабить роль солідарної системи, дасть додаткові ресурси розвитку економіки, підвищить добробут населення. В свою чергу все це зробить пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою та убезпечить працівників від зниження їхнього рівня доходів після виходу на пенсію.

Результатом запровадження накопичувального рівня стане отримання громадянами додаткової пенсії до вже існуючої пенсії із солідарної системи, з для створення і розвитку нових робочих місць економіка отримає довгостроковий інвестиційний ресурс, додатково відбуватиметься детінізація зайнятості та зарплат, що наповнить бюджет Пенсійного фонду, а люди навчаться накопичувати і не будуть боятися брати участь у третьому рівні.

Для розвитку недержавного пенсійного забезпечення необхідно розробити і затвердити конкретні заходи зі створення дієвої системи захисту та гарантування пенсійних вкладень осіб у другий і третій рівень накопичувальної системи та створення інструментів для залучення пенсійних накопичень у розвиток економіки країни.

Крім цього, необхідно змінити свідомість українців. 66 відсотків опитаних українців дослідницькою компанією Grad us звикли до гарантованих державних пенсій, тобто не дуже високих. Таких респондентів, які відкладають на старість є лише 19% і лише 6,1%.

Одним із вагомих факторів, які можуть вплинути на збільшення кількості учасників системи недержавного пенсійного забезпечення є збільшення заробітної плати та гарантування державою ризиків втрати вкладених коштів.

Для мінімізації ризику впровадження системи накопичувального

пенсійного забезпечення в частині дієвості організаційно-адміністративних процедур, готовності фінансової системи та ставлення потенційних учасників до легалізації доходів від зайнятості необхідно певні рекомендації щодо кола учасників накопичувального пенсійного страхування закріпити в Законі.

І не менш значимим є розроблення всіх заходів та проведення широкої інформаційної роботи щодо довіри населення до вкладення коштів в добровільну систему. Для цього необхідно на державному рівні затвердити перелік недержавних Пенсійних фондів, які будуть працювати під гарантії держави. А кошти необхідно вкладати в довгострокові інвестиції економіки країни, як це відбувається в США. Також, важливим фактором і для цієї системи є рівень заробітної плати населення. Тобто, щоб люди мали, що відкласти необхідно, щоб вони отримували високі заробітні плати.

Україні не потрібно видумувати нові моделі пенсійного забезпечення, а просто можемо запозичити найкращі напрацювання у зарубіжних країнах, зокрема Німеччини, Великобританії, США, а не спиратись на модель Росії.

З метою прискорення обміну інформацією про трудову діяльність наших співвітчизників за межами країни необхідно створити електронний обмін інформацією про трудову діяльність в країнах, з якими укладено міжнародні договори. Адже, саме міжнародними договорами закладаються принципи фінансування пенсій, порядок та строки прийняття осіб, які переїхали з однієї країни до іншої, регулюються питання зарахування стажу, який набуто в певній державі, порядок визначення заробітку за періоди стажу та порядок виплати допомоги на поховання у разі смерті та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берік З.А., Бадік О.О. *Закон і пенсія: Методичний посібник*. Л.: "Електрон", 1997.
2. Зайчук Б., Зарудний О., Березіна С., Александров В., Недбаєва С. *Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Навчальний посібник*. -Київ,2005.- С. 16-41, 56-63.
3. Закон України "Про страхування" від 07.03.1996 № 85/96-ВР.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/85/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Закон України "Про прокуратуру" від 14.10.2014 № 2449-III.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18>.
5. Закон України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 07.06.2001 № 2493-III.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2493-14>.
6. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 02.06.2016 № 1402-VIII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 № 2121-III.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2121-14>.
8. Закон України "Про безпеку і якість донорської крові та компонентів крові" від 30.09.2020 № № 931-IX.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/931-20>.
9. Закон України " Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків " від 30.10.1996 № 448/96-ВР.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/448/96-%D0%B2%D1%80>.

10. Закон України "Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів" від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/540/97-%D0%B2%D1%80>.
11. Закон України "Про дипломатичну службу" від 07.06.2018 № 2449-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19>.
12. Закон України "Про інститути спільного інвестування" від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5080-17>.
13. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>.
14. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/679-14>.
15. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1057-15>.
16. Закон України "Про пенсії за особливі заслуги перед Україною" від 01.06.2000 № 1767-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1767-14>.
17. Закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" від 19.06.2000 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3480-15>.
18. Закон України "Про статус народного депутата України" від 17.11.1992 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2790-12>.
19. Закон України "Про судову експертизу" від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12>.
20. Закон України « Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг » від 12.07.2001 № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2664-14>.
21. Закон України « Про державну службу » від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19>.
22. Закон України « Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування » від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15>.

23. Закон України « Про пенсійне забезпечення осіб звільнених з військової служби, та деяких інших осіб » від 09.04.1992 № 2262 – XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2262-12>.
24. Закон України « Про пенсійне забезпечення » від 05.11.1991 № 1788- XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1788-12>.
25. Закон України « Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту » від 29.10.93 № 3551 – XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>.
- 26.Закон України « Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та її соціальний захист» від 24.03.98 № 203/98 – ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/203/98-%D0%B2%D1%80>.
- 27.Запровадити накопичувальну систему в Україні планують найближчим часом. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2020. № 10(217). С. 4-17.
- 28.Конституція України [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. із змінами внесеними Законом України від 08.12.2004р.]. К.: Міністерство юстиції України, 2006.С.80
- 29.Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. [URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17>].
- 30.Міжнародні угоди з питань пенсійного забезпечення, Київ, Мега, 2002, С. 3-250;
- 31.Накопичувальна пенсія-це власність людини. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2020. № 8(215). С. 4-10.
- 32.Огляд міжнародних договорів (угод) з питань пенсійного забезпечення. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2017. № 9. С. 31-41.
- 33.Кириленко О. Пенсійна система України: на шляху реформування. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/7410> (дата звернення 07.11.2021).
34. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, від 14.01.1998 р.№ 16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/16/98-%D0%B2%D1%80>.

35. Основні напрямки пенсійного забезпечення в Україні (Указ Президента України № 291/98 від 13.10.1998). *Офіційний вісник України*, 1998. – №15, С. 18.
36. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення 07.11.2021) ;
37. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення 28.10.2021) ;
38. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua> (дата звернення 06.11.2021) ;
39. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) URL: <https://www.oecd.org/pensions/private-pensions/pensionmarketsinfocus.htm> (дата звернення 01.11.2021).
40. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua> (дата звернення 31.05.2021).
41. Пенсійне забезпечення в Україні. Статистично – інформаційний огляд. – К.: Видавництво Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України, 2000. – 32 с.
42. Пенсійні реформи за останні два роки. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2021. № 3(222). С.36-49.
43. Пенсійні системи у умовах кризи COVID-19: вплив і міркування при розробці політики. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2020. № 9(216). С. 4-10.
44. Петрушка О. В. Проблематика застосування режиму дострокового виходу на пенсії в умовах реформування пенсійної системи України [Текст] / О. В. Петрушка // *Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матеріали Загальноунів. наук. конф. проф.-викл. складу [м. Тернопіль, 11 квіт. 2012 р.] / уклад. В. В. Письменний ; відп. за вип. О. П. Кириленко. - Тернопіль : Вектор, 2012. - Ч. 1. - С. 88-93.*

45. Погляд ООН на соціальний захист в Україні: у фокусі-пенсії. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2021. № 5(224). С. 4-10.
46. Положення про помічника-консультанта народного депутата України, затверджене Постановою Верховної Ради України від 13.10.1995 № 379/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/379/95-%D0%B2%D1%80>.
47. Положення про Пенсійний фонд України (Постанова КМУ від 23.07.2014 № 280) URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny/>.
48. Посилання Президента України до Верховної ради та Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № N 1-14/1349 «Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України» URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/n1_14100-01.
49. Постанова Кабінету Міністрів України « Про забезпечення виконання функцій з призначення і виплати пенсій органами Пенсійного фонду » від 11 квітня 2002 р. № 497 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/497-2002-%D0%BF>.
50. Принципи та чинники, які варто враховувати при проведенні пенсійної реформи. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2019. № 1(1961). С. 38-47.
51. Про міжнародні пенсії. *Пенсійний кур'єр*, 01 грудня 2017. № 48 (758). С.3.
52. Про міжнародні пенсії. *Пенсійний кур'єр*, 08 вересня 2017. № 36(746). С.3.
53. Про міжнародні пенсії. *Пенсійний кур'єр*, 15 вересня 2017. № 37(747). С.3.
54. Про міжнародні пенсії. *Пенсійний кур'єр*, 22 вересня 2017. № 38(748). С.3.
55. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія: за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 350 с.
56. Роик В. Д. Превратить старость в радость: Основы жизнедеятельности населения в пожилом возрасте. М.: МИК, 2008. С.349
57. Сайт ОТП Пенсія. URL: <https://otppension.com.ua/business> (дата звернення 01.11.2021).

- 58.Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем. *Методичний посібник*. Випуск 9. К., травень 2015.
- 59.Соловьев А. К. Экономика пенсионного страхования : *Учеб. пособие для вузов*. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. С. 5.
- 60.Соломка О. М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення : Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Х., 2006. С.4.
- 61.Толуб'як В.С. Концепція фінансового механізму в системі пенсійного забезпечення URL:<http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-17.pdf>(дата звернення 01.11.2021).
- 62.Указ Президента України від 13.04.1998 р. №291/98 « Про основні напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні ».URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/291/98>.
- 63.Український пенсійний форум: про пенсії та якість життя. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2021. № 2(221). С. 4-9.
- 64.Чому бідніють українські пенсіонери? *Вісник Пенсійного фонду України*, 2021. № 7(226). С. 4-12.
- 65.Шлях довжиною 30 років. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2020. № 12 (219). С. 4-25.
- 66.Що потрібно знати про другий рівень пенсійної системи. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2021. № 4(223). С. 4-11.
- 67.Щодо визначення кола учасників накопичувального пенсійного страхування. *Вісник Пенсійного фонду України*, 2020. № 6(213). С. 13-19.
- 68.Як українці можуть отримати пенсійні виплати в інших країнах. *Пенсійний кур'єр*, 24 вересня 2021. № 38(956). С.3.